

БАЄВА КАРІНА

аспірантка кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

КРЯЖ ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

**ЕКОЛОГІЧНА СЕНЗИТИВНІСТЬ ТА СПРИЙНЯТИЙ
КОНТРОЛЬ ЯК ЧИННИКИ БІО-ОРІЄНТОВАНОЇ
АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

В статті розглядається проблема сприйняття та поведінкового реагування на обставини, які загрожують подальшій життєдіяльності людини та інших живих істот. Проаналізовано різні чинники, що впливають на сприйняття загроз та поведінку в ситуаціях загрози, насамперед, екологічних загроз. Серед цих чинників, головна увага приділяється сензитивності і сприйнятому контролю. Розглядаються поняття екологічної сензитивності та біо-орієнтованої (проєкологічної) активності. На основі даних емпіричного дослідження за допомогою моделювання структурними рівняннями перевірено моделі впливу екологічної сензитивності і сприйнятого контролю на біо-орієнтовану активність. Встановлено, що екологічна сензитивність і сприйнятий контроль є чинниками біо-орієнтованої активності особистості в ситуаціях звинувачення та в побуті.

Ключові слова: *екологічна сензитивність, сприйнятий контроль, екологічні загрози, самоефективність, інтернальність, біо-орієнтована активність, проєкологічна поведінка.*

Тисячоліттями людство видозмінювало навколишній світ з врахуванням потреб лише представників свого біологічного виду. Ці зміни з плином часу вже призвели до масштабного знищення диких природних ареалів на планеті, а надалі можуть привести до екологічної катастрофи. Саме екологічно релевантна поведінка як активність, що залишає значущі позитивні чи негативні відбитки у навколишньому природному середовищі, є шансом людей поліпшити або, навпаки, погіршити стан природного середовища [10; 12; 17].

На рівні особистості, несвідоме сприяння розвитку подій у бік погіршення чи свідоме сприяння зусиллям з поліпшення стану довкілля залежить від низки чинників, які впливають на ставлення до екологічних за-

гроз: екологічних знань, оцінки власної можливості контролювати події та впливати на екологічну ситуацію, цінностей, цілей, значущості природи для особи та ін. [1; 3; 6; 9; 10; 12; 13; 17; 18]. Досить важливе місце у цьому переліку займають норми – соціальні та особистісні.

За Ш. Шварцем, особистісні переконання та цінності утворюють особистісні норми, тобто внутрішні стандарти поведінки людини. Якщо людина усвідомлює загрозу для когось або чогось, що має для неї цінність, дії цієї людини залежать від її норми відповідальності (чи вважає вона себе відповідальною за загрозову ситуацію, що склалася) та від моральних соціальних норм, які людина приймає як обов'язкові [16]. Однак дієвість цих соціальних норм залежить саме від розуміння загрози та визначення людиною своєї відповідальності, тобто розуміння залежності загрози від дії або бездіяльності суб'єкта. Саме тоді відбувається актуалізація норми, що й підштовхує до певної дії, яка «мотивується бажанням діяти відповідно до своїх цінностей» [16, с.226].

Звертаючись до сприйняття загроз, В.Г. Маралов із співавторами розглядають сензитивність до загроз, тобто «здатність людини з безлічі зовнішніх (або внутрішніх) чинників, що впливають на неї, виділяти такі, які є загрозовими для її життя, здоров'я, психологічного або соціального благополуччя або завдають шкоди її оточенню» [5; с.123]. Висока значущість у сполученні з низькою імовірністю настання тривожної події збільшує сензитивність до загроз. Згідно результатів досліджень, сензитивність до загроз позитивно зв'язана з контролем ситуації, а також відіграє значну роль в визначенні способів реагування на небезпеку, що можуть бути адекватними (сприяючими рішенню проблеми) або неадекватними [там же].

Можна припустити, що сензитивність до екологічних загроз буде збільшуватись зі зростанням значущості природи для особистості, а разом з усвідомленням впливу людських дій на екологічну ситуацію може призвести до адекватного реагування на ці загрози – до проекологічної активності [3;5;9;17]. В контексті цієї статті, вживаючи словосполучення «проекологічна активність», ми маємо на увазі будь-які справедливо-дбайливі чи нормативні дії, вчинки, що не шкодять, а навпаки, сприяють благополуччю всіх живих істот (як людських, так й нелюдських) та природи в цілому. В руслі такого визначення, проекологічна активність може бути описана як біо-орієнтована [3; 12; 17]. При цьому слід підкреслити, що міра сензитив-

ності до екологічних загроз та вибір проекологічного чи, навпаки, руйнівного способу дії залежить від багатьох чинників [3; 6; 9; 10; 12; 13; 17; 18].

Сприйняття та поведінкові способи реагування на екологічну ситуацію залежать також від того, яку особистість ставить перед собою «фокусну» мету [12]. З. Лінденберг й Л. Стег відділяють гедоністичну, вигідну і нормативну мету, говорячи про те, що хоча особливості сприйняття та дії людини рідко зумовлені однією метою, все ж існує центрована мета. Ця фокусна мета впливає на людське функціонування та визначає направленість екологічної поведінки [11; 12].

Зокрема, гедоністична мета спрямована на реалізацію потреб і підтримку позитивного настрою (наприклад, пошук безпосереднього задоволення, уникання негативних думок і подій). Вигідна мета тримає курс на отримання й утримання засобів для задоволення потреб та обумовлює бажання зберегти або збільшити ресурси (наприклад, заробляти гроші, накопичувати на потім). Нормативна мета, направлена на вписування в соціальний контекст, активізує прагнення вчиняти правильно, відповідати соціальним нормам й правилам (наприклад, допомагати іншим, підтримувати чистоту навколишнього середовища). В залежності від того, яка мета є фокусною, змінюється чутливість особистості до параметрів ситуації. Відповідно, гедоністична мета як фокусна робить людину більш сензитивною до того, що впливає на її настрій, на можливість тут і зараз задовольнити потреби, вигідна – підвищує сензитивність до змін в власних ресурсах, а нормативна – до того, що дана особа вважає за потрібне зробити [там же].

Згідно моделі «цінності-переконання-норми» П. Стерна та його колег, цінності мають вплив на світогляд, який в свою чергу впливає на активізацію норми, а через неї – на готовність до проекологічної поведінки [17]. Відповідно до трьох типів цінностей – егоїстичних, альтруїстичних та біосферних – можна казати про різні типи світоглядної орієнтації: егоїстичний, де переважає орієнтація на себе; альтруїстичний, де переважає орієнтація на інших людей; біосферний, де переважає орієнтація на всіх живих істот. На наш погляд, є певний взаємозв'язок між типом світогляду та фокусною метою і проекологічною поведінкою сприймаючого суб'єкта [11; 12; 17].

Особистість з егоїстичним типом світогляду буде більш чутливою до подій і змін, які стосуються її безпосередньо, та буде оцінювати негативні наслідки екологічних проблем, насамперед, турбуючись про можливі влас-

ні втрати. Людина з таким світоглядом матиме гедоністичну чи вигідну мету за фокусну, а головне, буде схильною діяти проекологічно, лише якщо розцінює таку діяльність як особисто корисну. Особистість з альтруїстичним типом світогляду буде більш схильною відгукуватись на проблеми й перетворення, які зашкоджують іншим людям. Негативні екологічні наслідки будуть розглядатися такою особистістю через призму можливих втрат не лише для себе, а й для інших людей. Також людина з альтруїстичним типом світогляду вважатиме допомогу нормативним вчинком, тому може втілювати у життя фокусну нормативну мету шляхом проекологічної активності, якщо оцінюватиме цю діяльність як спосіб допомогти іншим. Особистість з біосферним типом світогляду буде чуйною до подій, змін і проблем у світі, які відбиваються на всіх (не тільки людях) живих істотах чи завдають їм шкоду. Подібна глобальна сензитивність призведе до того, що ця особа буде оцінювати негативні наслідки екологічних проблем, турбуючись про можливі втрати для всіх живих істот та природного середовища. Тому людина з біосферним світоглядом також матиме за керівну – нормативну мету, бо вважатиме нормою дбайливо-справедливе ставлення до живих істот та природи, а значить, стала проекологічна активність буде наявною, якщо виступатиме способом слідувати подібній нормі ставлення [11; 12; 17].

Зв'язок між уявленням про норми поведінки і конструктивною поведінковою відповіддю на загрозу доводить дослідження В. Г. Маралова та його колег, яке продемонструвало, що висока нормативність веде до адекватного реагування в ситуаціях загрози [4].

В свою чергу, адекватна відповідь на екологічні загрози, серед іншого, залежить від вміння бачити в складних екологічних обставинах виклик, а не перепону, перетворювати тривогу чи печаль в стимули для проекологічної активності, а також залежить від уявлень відносно контролю – спроможності особистості впливати на події свого життя та екологічну ситуацію [6; 9; 13; 18]. Це проілюстровано в моделі А. Ейджена, за якою сприйнятий контроль, поряд з установками та нормами, виступає регулятором екологічного поведінкового наміру, що впливає на поведінку [6]. В даній роботі ми будемо говорити про сприйнятий контроль, маючи на увазі поєднання самоефективності [7; 8] та інтернального локусу контролю (інтернальності) [15].

Факт впливу сприйнятого контролю на оцінку екологічної ситуації та поведінку частково доводять результати різних досліджень [3; 9; 13; 14]. Наприклад, дослідження М. Оджали показало, що низький рівень екологічної самоефективності занепокоєних змінами клімату підлітків, які схильні використовувати копінг-стратегію фокусування на проблемі, змушує їх переживати депресію, а не почувати більшу здатність впливати на ситуацію зміни клімату [13]. За результатами нашого дослідження, екологічна сензитивність/чуйність через сприйнятий контроль впливає на копінг-стратегію фокусування на проблемі зміни клімату [3]. Інші дослідження показали, що люди з високим рівнем віри у власну ефективність щодо екологічно відповідальної поведінки більш схильні поводитися проекологічним чином [9], а також, що інтернальність значимо корелює з екоцентричною стурбованістю і підтримкою політики енергозбереження, а віра в силу інших міцно зв'язана з антропоцентричною стурбованістю [14].

Узагальнюючи викладене вище, підкреслимо декілька головних моментів. Екологічну сензитивність/чуйність можна визначити як чутливість людини до екологічних чинників, які загрожують життю, здоров'ю, психологічному або соціальному благополуччю або завдають шкоду їй та її значущому оточенню. В залежності від багатьох особистісних чинників це значуще оточення може звужуватися до самої особи, людської спільноти чи розширюватися до всіх представників екологічного співтовариства. Тож умовно можна виділити три взаємозв'язані типи екологічної сензитивності: егоцентричну, антропоцентричну, біоцентричну [3; 5; 10; 12; 17; 18].

Уявлення про норми і нормативність тієї чи іншої дії грає значну роль для сензитивності та вибору способів реагування в різних ситуаціях. [4; 6; 10; 11; 12; 17].

Екологічна сензитивність і відчуття контролю над ситуацією зв'язані з адекватною відповіддю особистості на екологічні загрози, а саме – з проекологічною активністю. Високий рівень самоефективності та інтернальності у всіх сферах життя, а головне, в екологічній, мають позитивно впливати на зберігаючий напрямок дій людини, бо дозволяють сконцентруватися на «вимогах» загрозованих стимулів й грають значну роль в трансформації цих стимулів в завдання для особистості. [6; 9; 10; 13; 14; 16; 18].

Метою нашого емпіричного дослідження стало вивчення екологічної сензитивності і сприйнятого контролю як чинників біо-орієнтованої актив-

ності особистості в ситуаціях звинувачення та в побуті.

Методи дослідження. Для вивчення екологічної сензитивності був використаний опитувальник екологічних установок «ЕКО 30» (І.В. Кряж), спрямований на дослідження установок по відношенню до проблеми глобальних екологічних змін (30 тверджень). У даній роботі були використані такі показники, як біоцентризм (α Кронбаха=0,61) та заперечення екологічних проблем (α Кронбаха=0,70).

Для вивчення біо-орієнтованої активності особистості в ситуаціях звинувачення та в побуті були застосовані:

1. Опитувальник – самозвіт про екологічну поведінку в побуті П. Кейсі та К. Скота в адаптації І.В. Кряж, К.А. Андроннікової, який містить 10 пунктів (α Кронбаха=0,77).

2. Методика Розенцвейга в модифікації І.В. Кряж, яка складається з 16 зображень, з них 8 – спеціально розроблені ситуації звинувачення, що моделюють екологічно значущі ситуації, ще 8 – 4 ситуації перешкоди і 4 ситуації звинувачення з методики Розенцвейга («стандартні» ситуації).

В рамках даної роботи враховувалася лише кількість відповідей, в яких обвинувачений виражає готовність/бажання виправити свою поведінку, розрахована окремо для восьми екологічних і чотирьох стандартних ситуацій звинувачення.

Статистична обробка проводилася з використанням моделювання структурними рівняннями (метод ADFG) за допомогою програмного пакету STATISTICA 7.

У дослідженні взяли участь 161 особа (100 жінок і 61 чоловік), з них 109 студентів (середній вік – 20 років) і 52 людини, що мають постійну роботу (середній вік – 37 років).

Результати та їх обговорення. Для перевірки впливу екологічної сензитивності та сприйнятого контролю на біо-орієнтовану активність були побудовані та перевірені дві структурні моделі (рис. 1 та 2). Обидві моделі отримали підтвердження по всім індексам придатності.

Для цих моделей є спільними два латентні фактори: «Екологічна сензитивність» та «Сприйнятий контроль». «Екологічна сензитивність» розкривається через такі екологічні установки, як біоцентризм та заперечення екологічних проблем. «Сприйнятий контроль» маніфестує себе через інте-

рнальність і екологічну самоефективність. Різниця між двома моделями полягає в тому, що перша, крім названих вище факторів, містить в собі латентний фактор «Готовність до біо-орієнтованої поведінки» (рис.1), а друга – маніфестну змінну «Проекологічна поведінка в побуті» (рис.2). Якщо назва маніфестної змінної «Проекологічна поведінка в побуті» не потребує пояснень, бо це кількісний показник проєкологічної поведінки в домашній сфері, то назву латентного фактору необхідно пояснити.

Рис. 1. Модель впливу екологічної сензитивності і сприйнятого контролю на готовність до біо-орієнтованої поведінки (метод ADFG, показники придатності моделі: $\chi^2/df = 2,24/7$; $p = 0,95$; RMSEA 0,04; GFI 1; AGFI 0,99; $p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$)

Рис. 2. Модель впливу екологічної сензитивності і сприйнятого контролю на проєкологічну (біо-орієнтовану) поведінку в побуті (метод ADFG, показники придатності моделі: $\chi^2/df = 2,94/3$; $p = 0,57$; RMSEA 0,03; GFI 0,99; AGFI 0,98; $p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$)

Назва «Готовність до біо-орієнтованої поведінки» продиктована тим, що маніфестними змінними для цього фактору є показники готовності в

екологічних і стандартних ситуаціях виправити поведінку, яка завдає шкоду людям, іншим тваринам та природі. Ми розглядаємо ці компоненти моделі як прояви проекологічної активності особистості – будь-які справедливо-дбайливі чи нормативні дії; вчинки, що не шкодять, а навпаки, сприяють благополуччю всіх живих істот (людей та інших тварин) та природи в цілому, через що ця активність може також описуватися як просто біо-орієнтована.

Згідно першої моделі (рис.1), латентний фактор «Екологічна сензитивність» позитивно впливає на «Готовність до біо-орієнтованої нормативної поведінки» опосередковано через інший латентний фактор «Сприйнятий контроль». Друга ж модель (рис.2) показує, що латентний фактор «Екологічна сензитивність» позитивно впливає на змінну «Проекологічна поведінка в побуті», також опосередковано через вплив на фактор «Сприйнятий контроль». Разом встановлені факти свідчать на користь того, що чутливість людини до чинників, які загрожують життю, здоров'ю, психологічному або соціальному благополуччю, розширена до всіх представників екологічного співтовариства як її значущому оточенню, підсилює суб'єктивну упевненість особистості в тому, що саме вона керує власним життям, а її дії можуть сприяти вирішенню екологічних проблем. І лише за умови укріплення цих сприйнятих уявлень щодо контролю, описана вище сензитивність до екологічних загроз позитивно впливає як на проекологічну поведінку в биті, так й на готовність особистості відгукуватися на зауваження відносно її згубних, небезпечних для інших (людей, тварин, природи як такої) дій, бажанням виправити ці дії, а отже замінити на такі, що сприятимуть благополуччю, життю на планеті. Ці результати підтверджують, що екологічна сензитивність і сприйнятий контроль впливають на біо-орієнтовану активність особистості в ситуаціях звинування та в побуті.

Висновки і перспективи дослідження. Проведений теоретичний аналіз дозволяє визначити екологічну сензитивність як чутливість людини до всіх середовищних чинників, які загрожують життю, здоров'ю, психологічному або соціальному благополуччю або вже завдають шкоду їй та її значущому оточенню. При цьому в залежності від сукупності різних особистісних чинників можна говорити про три взаємозв'язані типи екологічної сензитивності: егоцентричну – чутливість людини лише до тих чинни-

ків, що є загрозовими та/або шкідливими тільки для неї; антропоцентричну – чутливість людини до загрозових, шкідливих чинників, розширену до людської спільноти; біоцентричну – чутливість людини до чинників, які є загрозовими / шкідливими для всіх представників екологічного співтовариства.

Також теоретичний огляд дозволив нам розглядати в ролі стимулів проєкологічної активності особистості екологічну сензитивність та сприйнятий контроль – суб'єктивні уявлення особистості про свою зможу керувати власним життям та діями досягти позитивного результату в складній ситуації. У цьому контексті, проєкологічна активність особистості – це будь-які справедливо-дбайливі чи нормативні дії, вчинки, що не шкодять, а навпаки, сприяють благополуччю всіх живих істот (людини та інших тварин) та природи в цілому. Цю активність ще можна описувати як біоорієнтовану, бо вона направлена на загальне благополуччя всього живого.

В ході емпіричного дослідження встановлено, що екологічна сензитивність впливає на готовність до біоорієнтованої активності, як в екологічно значущих та звичайних соціальних ситуаціях звинувачення, так й в побуті, опосередковано – через сприйнятий контроль.

Наостанок, слід відмітити, що в цілях перевірки встановлених взаємозв'язків між описаними конструктами доцільним є проведення дослідження на інших, більш чисельних вибірках, а також розширення методичного інструментарію для вивчення сприйнятого контролю та екологічної сензитивності.

Список використаних джерел:

1. Аутлева А.Н. Сущность экологического сознания / А.Н. Аутлева // Вестник Адыгейского государственного университета / Вып. № 3. – 2005. – С. 29-31.
2. Баєва К.О. Біоцентризм та суб'єктивний контроль як потенціал подолання кризових умов екологічних змін // Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми). – Суми, 2018. – С.11-14.
3. Кряж І.В. Психология глобальных экологических изменений: монография / И.В. Кряж. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012 – 512 с.
4. Маралов В.Г. Нормативность поведения как фактор отношения к опасностям в старшем школьном возрасте. / В. Г. Маралов, Т. П. Маралова, П. А. Волгарева // Вестник МГОУ. – №2. – 2018. – С.256-275.
5. Маралов В.Г. Психологическая структура сензитивности к опасностям. / В. Г. Маралов, И. А. Табунов. // Вестник Череповецкого государственного университета. – 2

(2 (48))– 2013. – С.122-126.

6. Ajzen, I. The theory of planned behavior. / I. Ajzen. // *Organizational Behavior and Decision Processes*. – 50. – 1991. –P.179–211.
7. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. / A. Bandura. // *Psychological Review*. – 84. – 1977. – P. 191–215.
8. Bandura A. Regulation of Cognitive Processes through Perceived Self-Efficacy. / A. Bandura. // *Developmental Psychology*. – Vol. 25. – 1989. – P.729-735.
9. Chen M.-F. Self-efficacy or collective efficacy within the cognitive theory of stress model: Which more effectively explains people's self-reported proenvironmental behaviour. / M.-F. Chen. // *Journal of Environmental Psychology*. – 42. – 2015. – P. 66-75.
10. Kollmuss A. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? / A. Kollmuss, J. Agyeman. // *Environmental Education Research*. – 2002. –Vol. 8, No. 3. – P.239-250.
11. Lindenberg. S. How cues in the environment affect normative behaviour / S. Lindenberg. // In L. Steg, A.E. van den Berg, & J.I.M. de Groot (Eds.), *Environmental Psychology: An introduction*. New York: Wiley. – 2012. – P.119-128.
12. Lindenberg. S. Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. / S. Lindenberg, L. Steg. // *Journal of Social Issues*. – 63(1). – 2007. – P.117-137.
13. Ojala M. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being / Maria Ojala // *Journal of Environmental Psychology*. – Vol. 32. – 2012. – P.225-233.
14. Pavalache-Ilie M. Locus of control and the pro-environmental attitudes. / M. Pavalache-Ilie, E.M. Unianu. // *Social and Behavioral Sciences*. – 33. – 2012.– P.198-202.
15. Rotter J.B. Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable / J.B. Rotter // *American Psychologist*. – 45. – 1990. – P. 489-493.
16. Schwartz S.H. (1977). Normative influences on altruism. / S.H. Schwartz // In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic. – Vol. 10. – 1977. –P.221–279.
17. Stern P.S. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / Paul S. Stern // *Journal of Social Issue*. – Vol. 56. – 2000. – P.407-424.
18. Tankacs-Santa A. Barriers to environmental concern. / A. Tankacs-Santa // *Human Ecology Review*. – Vol. 14(1) – 2007. – P.26-38.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Autleva A.N. Sushhnost' jekologicheskogo soznaniya / A.N. Autleva // *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta / Vyp. № 3. – 2005. – S. 29-31.*
2. Baieva K.O. Biotsentryzm ta subiektyvnyi kontrol yak potentsial podolannia kryzovykh umov ekolohichnykh zmin // *Osobystist u kryzovykh umovakh ta krytychnykh sytuatsiiakh zhyttia: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22-23 liutoho 2018 roku, m. Sumy). – Sumy, 2018. – S.11-14.*
3. Krjzh I.V. Psihologija global'nyh jekologicheskikh izmenenij: monografija / I.V.Krjzh. – H.: HNU imeni V. N. Karazina, 2012. – 512 s.
4. Maralov V.G. Normativnost' povedenija kak faktor otnoshenija k opasnostjam v starshem shkol'nom vozraste. / V. G. Maralov, T. P. Maralova, P. A. Volgareva // *Vestnik MGOU. – №2. – 2018.– S.256-275.*
5. Maralov V. G. Psihologicheskaja struktura senzitivnosti k opasnostjam. / V. G. Maralov,

- I. A. Tabunov. // Vestnik Cherepoveckogo gosudarstvennogo universiteta. – 2 (2 (48)). – 2013. – S.122-126.
6. Ajzen, I. The theory of planned behavior. / I. Ajzen. // Organizational Behavior and Decision Processes. – 50. – 1991. –P.179–211.
  7. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. / A. Bandura. // Psychological Review. – 84. – 1977. – P. 191–215.
  8. Bandura A. Regulation of Cognitive Processes through Perceived Self-Efficacy. / A. Bandura. // Developmental Psychology. – Vol. 25. – 1989. – P.729-735.
  9. Chen M.-F. Self-efficacy or collective efficacy within the cognitive theory of stress model: Which more effectively explains people’s self-reported proenvironmental behaviour. / M.-F. Chen. // Journal of Environmental Psychology. – 42. – 2015. – P. 66-75.
  10. Kollmuss A. Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? / A. Kollmuss, J. Agyeman. // Environmental Education Research. – 2002. –Vol. 8, No. 3. – P.239-250.
  11. Lindenberg. S. How cues in the environment affect normative behaviour / S. Lindenberg. // In L. Steg, A.E. van den Berg, & J.I.M. de Groot (Eds.), Environmental Psychology: An introduction. New York: Wiley. – 2012. – P.119-128.
  12. Lindenberg. S. Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. / S. Lindenberg, L. Steg. // Journal of Social Issues. – 63(1). – 2007. – P.117-137.
  13. Ojala M. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and well-being / Maria Ojala // Journal of Environmental Psychology. – Vol. 32. – 2012. – P.225-233.
  14. Pavalache-Ilie M. Locus of control and the pro-environmental attitudes. / M. Pavalache-Ilie, E.M. Unianu. // Social and Behavioral Sciences. – 33. – 2012. – P.198-202.
  15. Rotter J.B. Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable / J.B. Rotter // American Psychologist. – 45. – 1990. – P. 489-493.
  16. Schwartz S.H. (1977). Normative influences on altruism. / S.H. Schwartz // In L. Berkowitz (Ed.), Advances in experimental social psychology. New York: Academic. – Vol. 10. – 1977. –P.221–279.
  17. Stern P.S. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior / Paul S. Stern // Journal of Social Issue. – Vol. 56. – 2000. – P.407-424.
  18. Tankacs-Santa A. Barriers to environmental concern. / A. Tankacs-Santa // Human Ecology Review. – Vol. 14(1) – 2007. – P.26-38.

Baieva K. O., Kryazh I.V.

ENVIRONMENTAL SENSITIVITY AND PERCEIVED CONTROL AS FACTORS OF BIO-ORIENTED ACTIVITY

The article deals with the problem of perception and behavioral response to environmental changes that threaten the further life of people and other living beings. Different factors affecting the perception and behavior in situation to the threat, above all ecological threats are analyzed. Among these factors, primary focus is on the sensitivity and perceived control. Presents the concepts of ecological sensitivity and bio-oriented (pro-environmental) activity. Based on data from empirical research using structural equation modeling verified

models influence environmental sensitivity and perceived control on bio-oriented activity. It is found that The impact of environmental sensitivity on the bio-oriented activity of the individual in situations of accusation and in daily life is mediated by perceived control, manifested through self-efficacy in the environmental field and internality.

Keywords: *ecological sensitivity, perceived control, threats, self-efficacy, internality, bio-oriented (pro-environmental) activity, pro-environmental behavior.*

Баєва К. О., Кряж І. В.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СЕНЗИТИВНОСТЬ И ВОСПРИНЯТЫЙ КОНТРОЛЬ КАК ФАКТОРЫ БИО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ АКТИВНОСТИ

В статье рассматривается проблема восприятия и поведенческого реагирования на экологические изменения, которые угрожают дальнейшей жизнедеятельности человека и других живых существ. Проанализированы различные факторы, влияющие на восприятие и поведение в ситуациях угрозы, прежде всего, экологических угроз. Среди этих факторов, главное внимание уделяется сензитивности и воспринятому контролю. Рассматриваются понятия экологической сензитивности и био-ориентированной (проэкологической) активности. На основе данных эмпирического исследования с помощью моделирования структурными уравнениями проверены модели влияния экологической сензитивности и воспринятого контроля на био-ориентированную активность. Установлено, что влияние экологической сензитивности на био-ориентированную активность личности в ситуациях обвинения и в быту опосредовано воспринятым контролем, манифестированным через самооффективность в экологической сфере и интернальность.

Ключевые слова: *экологическая сензитивность, воспринятый контроль, угрозы, самооффективность, интернальность, био-ориентированная (проэкологическая) активность, проэкологическое поведение.*